

Služba Velkého Kánonu sv. Ondřeje Krétského z perspektivy hesychasmu Pavel Milko

Úvod

Nedávno byl vydán Pravoslavnou církví český překlad Velkého Kánonu sv. Ondřeje Krétského¹, na internetu lze najít také současný slovenský překlad.² Zajímavé je, že ač na Slovensku pravoslavní i uniaté až na výjimky redukovali kánon jako liturgický útvar pouze na irmosy, služba Velkého Kánonu zůstala plná.³ Není tedy od věci podívat se na službu Velkého Kánonu a jeho tvůrce blíže.

Životopis Ondřeje Krétského

Ondřej Krétský se narodil v Damašku kolem r. 660. Do sedmi let byl němý, až po svatém přijímání obdržel dar řeči. Základní vzdělání získal ve vlasti. Ve čtrnácti letech se odešel věnovat asketickému životu jako mnich do kláštera jerusalémského bratrstva Hrobu Páně. Pro přísný asketický život si ho správce jerusalémské patriarchie⁴ vybral jako sekretáře – synkela. V roce 679 se vydal se dvěma zástupci jerusalémského patriarchátu na 6. ekumenický sněm. Když se vrátil zpět do Jerusálema se závěry ekumenického sněmu dále se věnoval asketickému životy a výuce Písmu a sv. Otcům. Brzy po návratu byl povolán zpět do Konstantinopole, ale navždy mu zůstal přívlastek *Ἱεροσαλιμίτης*.

V Konstantinopoli sv. Ondřej dostal za úkol vést *Ὁρφανοτροφίον* – Domov pro sirotky při chrámu Svaté Sofie a proto byl r. 685 vysvěcen na diakona a připojen ke kléru největšího konstantinopolského chrámu. Poté sloužil jako diakon a pracoval v Domově pro sirotky. Při své práci se ukázala nejen Ondřejova starostlivá péče o svěřence, ale i jeho nadání vést hospodářskou stránku zařízení – několikrát „Dům“ přistavěl a vedl ho k rozkvětu. Později sv. Ondřej ještě dostal do správy *Γερονκόμιον* – Dům pro přestárlé, který také zušlechtil.

Po službě v Konstantinopoli byl kol. r. 692 sv. Ondřej vysvěcen na biskupa města Gortyna na Krétě. Narozdíl od svých předchůdců a následovníků měl vysoký titul arcibiskupa.⁵ Ihned po svém příjezdu na Kypr se sv. Ondřej začal usilovně věnovat své pastvě. Brzy vybudoval sirotčinec, dům pro přestárlé a začal budovat chrám zasvěcený vlachernské ikoně Boží Matky.

Několikrát sv. Ondřej cestoval do Konstantinopole, kde např. vystoupil na obranu ikon, když začaly ikonoborecké spory. *Theofanés Hamartolos* říká, že sv. Ondřej je podepsán pod závěry konstantinopolského monothetistického sněmu r. 712 podobně jako jeho současník patriarcha Germanos I. Arcibiskup Filaret (Gumilevský) k tomu poznamenává, že pokud nebyl chronograf, který žil sto let po sněmu, zmýlen propagandou monothetistů, lze říci o sv. Ondřeji, že nechtěl vzbudit nevoli vůči církvi a sobě a tak podepsal takové vyznání víry, které přímo neodporovalo názorům císaře Filippika, ani závěrům ekumenického koncilu.⁶ Faktem je, že se Ondřej k monothetismu přiznává v jedné básni napsané v jambech.⁷ Při jedné zpáteční

¹ *Veliký kající velkopostní kánon svatým Ondřejem Krétským sepsaný*, Prešov 2003, přeložil P. Milko. Bohužel vydání proběhlo bez většího odborného ohlasu.

² Viz <http://grkat.nfo.sk/Texty/velkykanon.rtf>.

³ Srv. např. pravoslavné: *Великий сборник I-III*, Praha 1952; *Velikij sbornik*, Bratislava 1959 (nové vydání Prešov 2002), uniatské (řecko-katolické): *Великий церковный сборник*, Ужгород 1992 (reprint z r. 1925).

⁴ Jerusalémský patriarchát v té době kvůli mohamedánskému nebezpečí neměl patriarchu.

⁵ Dodnes v řecké církvi znamená více arcibiskup, než např. metropolita či exarcha.

⁶ арх. Филарет (Гумилевский), *Историческое учение об отцах церкви*, Москва 1996, s. 183.

⁷ А. П. Каждан, *История византийской литературы (650-850)*, СПб 2002, s. 62.

cestě z Konstantinopole se sv. Ondřej roznemohl a musel se zastavit na ostrově Mitiléna v městečku Eresso, kde zemřel někdy kol. r. 740. Jeho památka se slaví 4. června.

Dílo Ondřeje Krétského

Z kazatelského díla máme dnes vydáno z 50, kolem 30 Ondřejových kázání⁸: Na Narození, Zvěstování a Zesnutí Bohorodičky; Na Obřezání Páně; Na Proměnění Páně, Na pozdvížení Kříže, Na tři dny zemřelého Lazara, Na Květnou neděli, Na useknutí hlavy Jana Křtitele; na svátek sv. apoštola Tita, sv. Jiří, sv. Mikuláše a sv. Patapia.⁹ Také jsou vydány dvě řeči: jedna o 'Lidském životě a umírání' (Εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον, καὶ εἰς τοὺς κμνηθέντας)¹⁰ a O uctívání svatých ikon (Περὶ τῆς τῶν ἁγίων εἰκόνων προσκυνήσεως)¹¹.

Liturgickou poesii začal sv. Ondřej psát již za svého pobytu v Konstantinopoli. Je autorem mnoha bohoslužebných textů především *kánonů*, mnohé však brzy vyšly z užívání. Je považován za zakladatele této formy církevní poesie. Důvěrně známý je pravoslavným věřícím Velký Kánon. Kromě Velkého Kánonu napsal sv. Ondřej mnoho kánonů a idomelů (ιδόμελα)¹². Z dalších kánonů můžeme vzpomenout kánony na Lazarovu sobotu, neděli Myronosic, na Narození Přesvaté Bohorodičky, sv. Jana Křtitele, prorokyně Anny ad. Významné jsou jeho trojpisně (τριώδια) na povečeří Květné neděle, na jitřní pondělí, úterý, středy a čtvrtka Pašijového (Strastného) týdne.

*Hesychasmus jako pojem a jeho místo v dějinách*¹³

Jménem hesychasmus je obvykle označován směr východního mnišství, které se plně zaměřilo na čistou kontemplaci a modlitební jednotu s Bohem, nebo je jím označován prostě jen specifický způsob modlitby.

Lampe (A Patristic Greek Lexicon, London 1991¹⁰, s. 609) uvádí tři základní významy slova ἡσυχία od kterého je pojmenování odvozeno:

- mlčení Boha před zjevením svých tajemství (silence of God prior to revelation of his mysteries)

⁸ G-H. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinische Reich*, München 1977², s. 500; zde i jejich přesnější výčet.

⁹ Viz PG 97, 805-1267.

¹⁰ PG 97, 1268-1301.

¹¹ PG 97, 1301-1305.

¹² Píseň s vlastní melodií (metrikou a hudbou), která neslouží za vzor ostatním písním.

¹³ Zpracováno na základě literatury (viz také pro hlubší studium):

R. Čemus, *Modlitba Ježíšova – modlitba srdce (hesychasmus)*, Velehrad 1996

B. Krivochéine, *Аскетическое и богословское учение св. Григория Паламы*, Seminarium Kondakovianum VIII., Praha 1936, s. 99-151, česky 'Asketické a theologické učení sv. Řehoře Palamy' in: *Orthodox revue* 1., Praha 1997, s. 89-105, *Orthodox revue* 2., Praha 1998, s. 12-46

T. Špidlík, *Spiritualita křesťanského Východu*. Systematická příručka, Velehrad, 2002

T. Špidlík, *Spiritualita kř. východu II. Modlitba*, Velehrad 1999

T. Špidlík, *Ruská idea*, Velehrad 1998

Sborník Tajemství Srdce, Velehrad 1999

Š. Pružinský, *Byzantská teologie I-II*, Prešov 1998, resp. 2004.

Dictionnaire de spiritualité ascétique et mystique, sv. 7, heslo HESYCHASME, sl. 381-399.

J.-Y. Leloup, *Écrits sur l'hésychasme. Une tradition contemplative oubliée*, Paris 1990

J. Meyendorff, *St. Gregoire Palamas et la mystique orthodoxe*, Paris 1959

J. Meyendorff, Ἡσυχασμός, in: *Θρησκευτική καὶ Ἠθική Ἐγκυκλοπαίδεια*, Αθήναι, 1962–1968, col. 83-87.

J. Meyendorff, „О византийском исихазме и его роли в культурном и историческом развитии Восточной Европы в XIV в.“. in: *История Церкви и восточно-христианская мистика*, Москва 2000, s. 562-574.

- mlčení, klid, tichost, pokoj jako stav duše nutný pro kontemplaci (tranquillity, quiet as a state of soul necessary for contemplation)
- mlčení, klid jako stav odloučení od světa (tranquillity as a state of separation from world).

Ačkoliv může být slovo ἡσυχία (безмолвие, исихия – klid, pokoj, ticho, mlčení) chápáno různým způsobem, vidíme, že v našem kontextu má specifický význam. Nejde o nějaký vnější klid, či jak se dnes říká pohodu. Jde o duchovní směr, jehož základním rysem je snaha o dokonalost, která je podporována hesychií, nebo lépe řečeno, potřebuje hesychii. Hesychie znamená především prožívání samoty, mlčení, neustálé modlitby mužů i žen, kteří se vzdálili do pustiny, aby tam prožívali KLID, jaký jim nemůže dát svět, aby tam pracovali na modlitebním sjednocení se s Bohem a prožívali tam jeho živou přítomnost.

Tento směr dosáhl jednoho z nejvyšších bodů svého rozkvětu ve 14. století. Je spojen s tzv. hesychastickými spory, na které východní církev reagovala synodami mezi lety 1341-1352. Měl za své centrum Athoskou horu a její mnišství. Jednou z hlavních postav tohoto období byl Řehoř Palama (Grégorios Palamas +1359; r. 1368 byl kanonisován jako svatý. Jeho památku slaví pravoslavná církev každý rok druhou neděli velkého postu).¹⁴

Athoský hesychasmus 14. století nebyl v historii východního mnišství novým jevem, protože vedle mnišství cenobitského, z větší části aktivního (jeho ideály jsou nejjasněji vyjádřeny v Mnišských regulích sv. Basila Velikého a ve spisech sv. Theodora Studity) ve východní církvi odpradáвна existoval (od samého vzniku mnišského života v Egyptě ve III.-IV. století) a nikdy úplně nevymizel jiný kontemplativnější, čistě modlitební – anachorétský (hesychastický) směr. O tom svědčí nejenom mnohé životy svatých v průběhu celé církevní historie a vypravování dávných pateriků, ale i asketické spisy „hesychastického ducha“, které se zachovaly, takových osob jakými jsou sv. Antonín Veliký, Evagrius Pontský, sv. Makarios Egyptský (4. století), Nil Sinajský, Marek Asketa a bl. Diadoch (5. stol), Izák Syrský (6. stol), Hesychios a Filotheos Sinajští (7. - 9. stol). Dále tato duchovní linie přes sv. Symeona Nového Theologa a Nikétu Stéthata (11. stol) a Nikéfora Mnicha (13. stol) přivádí k athoským hesychastům (14. stol) – sv. Řehoři Sinajskému († 1346) a sv. Řehoři Palamovi.¹⁵

Theologie hesychasmu

Základní myšlenku hesychastického učení o Bohu, ve zpracování Řehoře Palamy, lze vyjádřit antinomickým tvrzením o naprosté nepřístupnosti, transcendenci a mimosvětскosti Boha a zároveň tvrzením o sebezjevování se Boha světu, jeho imanentnosti a reálné přítomnosti ve světě a dokonce možnosti reálné účasti (participace) člověka na Bohu. Tato základní antinomie je obsažena v učení o „podstatě a energiích“ Boha-Trojice.

Aby ten, kdo dosáhl zbožštění – účasti na Bohu, a přitom se tak nestal Bohem ‘podle přirozenosti’ (a neskončili jsme u polytheismu, nebo u pantheismu), ale ‘podle milosti’, jak říká celá tradice, musí být v Bohu něco odlišného od podstaty. Tím na čem může mít stvoření účast na Bohu je právě nestvořená Boží energie, jednou z nichž je také nestvořená milost. Tyto energie nijak neruší Boží jednoduchost, protože nejsou stvořené, ale ani tyto energie nejsou něco svébytného, existujícího

¹⁴ Více česky o jeho životě viz např. Orthodox revue 2 (1998), s. 9-11.

Metropolita Hierotheos, *Μικρά Εἰσόδος στὴν Ὁρθόδοξη Πνευματικότητα*, Ἀθήνα 1998

¹⁵ B. Krivochéine, ‘Asketické a theologické učení sv. Řehoře Palamy’ in: Orthodox revue 1., Praha 1997, s. 89.

odděleně a mimo Boha, ale jsou samotným Bohem ve svém konání a odhalování se světu (i když podle podstaty).

Energie jsou nespočetné. V nich má stvoření reálnou účast na samotném Božství a Bůh je tak přítomen ve stvoření. Podle učení sv. Řehoře Palamy je jedním z těchto zjevení se Boha světu, jednou z jeho energií, nestvořené Božské Světlo. Jako kterákoliv Boží energie není stvořeno, ale zároveň není samotným Bohem ve Svě nadjsoucne podstatě. Proto vše, co je řečeno o podstatě a energii a jejich vzájemnému vztahu k Bohu, lze říci i o Božském Světle. Stejného tématu se dotýká, když popisuje nejvyšší duchovní stavy, při nichž ti kteří jich dosáhli, „jsou prostoupeni Světlem, které přesahuje mysl a vědomí.“ Učení o nestvořeném Světle má veliký význam, jak v asketicko-dogmatickém systému sv. Řehoře Palamy i v učení o hesychastické modlitbě.

Nejzjevnějším příkladem nestvořeného Božského Světla je Světlo, které osvětlilo Pána na hoře Proměnění, a které tam viděli jeho žáci. Toto „Táborské Světlo“, protože bylo jedním z hlavních předmětů „hesychastických sporů“, se stalo jakoby „klasickým příkladem“ nestvořeného Světla, ale Božské Světlo se i mimo Světlo Proměnění projevuje ve světě mnoha rozmanitými způsoby. Sv. Řehoř Palama proto často hovoří ve svých spisech o Táborském Světle. Většinou ho ale popisuje apofatickými termíny. To je pochopitelné, protože podle něho, Světlo Proměnění převyšuje všechen rozum a je nadsmyslové.

Hesychastická modlitba

Asketické učení není hesychastů ve skutečnosti nic jiného než prastaré učení vycházející z Euagria Pontského a Makaria Egyptského o cestách kontemplativního, sjednoceného života. Zvláště učení Řehoře Palamy o modlitbě myslí, její metodě a vyšších duchovních stavech je velice blízké učení sv. Jana Klimaka, Hesychia a Filothea Sinajského, Symeona Nového Theologa a Řehoře Sinajského.

Základní rysy hesychastické modlitby můžeme popsat krátce. Mnich se snaží setrvat bez přerušování ve vzpomínce na Boha. Jeho cílem je naplňovat věty z Nového Zákona. „Buďte tedy dokonalí, jako je dokonalý váš nebeský Otec.“ (Mt 5,48) „Bez přestání se modlete.“ (1 Thess. 5,17) „Vždycky a při každé příležitosti prostě a modlete se, jak to duch vnuká.“ (Ef 6,18) ad. Jelikož k tomuto ideálu se může těžko přiblížit mezi světskými věcmi, je třeba hledat jeho uskutečňování v samotě. Tímto útekem od lidí, všeho světského a zlých myšlenek dosahuje mnich vnitřního klidu, míru a ztišení se – hesychie, která je podmínkou dosažení „čisté modlitby“, jak ji nazývá Euagrios. Tato čistá modlitba má několik stupňů. První stupeň je zřeknutí se všech věcí, druhý je odporování (ἀντιρρόεσις) zlým myšlenkám (λογισμός) a třetí je osvobození se i od dobrých a svatých věcí, které jsou pro svou mnohočetnost a rozmanitost překážkou pro sjednocení se s Bohem. Duch (νοῦς, intellectus) se musí stát nahým (γυμνός), nehmotným (ἄυλος), beztvarym (ἀνειδος), aby se stal čistým světlem.

K tomu byly užívány již pouštními otci tzv. střelné modlitby. Většinou to byl krátký verš z Písma, který opakováním působil jednak jako odporování zlým myšlenkám a sjednocoval a očišťoval mysl. U hesychastů se prosadila jedna jediná střelná modlitba – modlitba Ježíšova (resp. modlitba k Ježíši): „Pane Ježíši Kriste, Synu Boží, smiluj se nade mnou (hříšným).“

Tato modlitba má dle tradičního učení tři stupně. Prvním je ústní modlitba, kdy je mechanicky opakována ústy a mysl do ní není příliš zapojena. Druhým stupněm je modlitba mysli (mentální), kdy je veškerá pozornost mysli soustředěna na opakování formule a třetím stupněm je srdeční modlitba, kdy rozum (νοῦς, intellectus) sestupuje do srdce, které je v učení východních asketů centrem člověka, kde se setkává Bůh s člověkem. Tehdy se stává modlitba ustavičnou a člověk zažívá různé stavy milosti.

Jako pomocného prostředku užívali mniši zvláštní pozice těla, kdy sedí modlitebník ve ztemnělé cele na nízké stoličce a pohled má upřený do jednoho místa, někam pod levou bradavku. Při modlitbě zpomaleně dýchá harmonizuje svůj dech s rytmem modlitby. Kvůli tomu je někdy hesychastická modlitba nazývána psychosomatickou, nebo se o ní hovoří jako o křesťanské józe.¹⁶

Tyto metody modlitby mysli byly na pravoslavném východě relativně široce známy ještě dlouho před sv. Řehořem Palamou a athoskými hesychasty 14. století a tvořily součást jeho asketické tradice. Popis metod tohoto modlitebního umění nenalzáme se všemi podrobnostmi u raných Otců, i když některé náznaky můžeme nalézt již u sv. Jana Klimaka (6. stol) a Hesychia Sinajského (7. - 8. stol). Nejzjevněji je metoda popsána v řeči sv. Simeona Nového Theologa o třech způsobech modlitby (zřejmě dílo Nikéfora), u Nikéfora Mnicha (13. stol) a u sv. Řehoře Sinaity (14. stol).

Texty o hesychastické modlitbě byly v r. 1782 vydány Nikodémem Hagioritou v Benátkách v antologii pod názvem Filokalia a obsahuje škálu autorů od sv. Antonína Velikého po hesychasty 14. stol. O jedenáct let později moldavský mnich Paisij Veličkovskij vydává v Petrohradě překlad těchto textů v církevní slovanštině pod názvem Dobrotoljubije. Do ruštiny bylo přeloženo Theofanem Zlatovrníkem v druhé polovině 19. stol, který při svém překladu vynechal některé texty týkající se právě psychosomatické metody. Hesychastickou metodu zpopularizoval na Západě překlad 'Upřímných vyprávění ruského poutníka' (poprvé vydáno r. 1870) neznámého autora, který vyšel v r. 1945 francouzsky a brzy potom ve většině evropských jazyků.¹⁷

V Rusku byla 'Ježíšova modlitba' známa nejpozději od 15. stol, kdy o ní hovoří např. Nil Sorský (+1515) ve svém 'Ustavu'. Velkými propagátory modlitby jména byli Dmitrij Rostovský (+1709), optinští starci, Serafim Sárovník (+1883), Jan Kronštadský (1829-1908), Ignatij Brjancaninov (1807-1867) ad.

Theoria a praxis

Současné stěžejní dílo pro studium hesychasmu Filokalia má tento podtitul: „Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν Νητικῶν συνερανεισθεῖσα παρὰ τῶν θεοφόρων Πατέρων ἡμῶν ἐν ἧ δια τῆς κατὰ τῆς πράξεως καὶ θεωρίας ἡθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καὶ αἰρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται.“ Do češtiny přeloženo: „Filokalia ze svatých neptiků sestavená svatými a bohonosnými Otcí, skrze kterou je mysl etickou filosofií během praxe a theorie očišťována, osvěcována a dováděna k dokonalosti (tj. zbožšťována)“. Postup na cestě hesychie lze popsat totiž také za pomoci tzv. třech stadií (očištění – osvícení – zbožštění),¹⁸ které se těsně pojí s pojmy *theoria* (θεωρία) a *praxis* (πράξις), a které vycházejí z učení křesťanského východu o stvoření člověka a o prvotním hříchu.

¹⁶ V období hesychastických sporů, kdy byla psychosomatická metoda napadena Barlaamem její apologii zpracoval Řehoř Palama. Základní myšlenkou, kterou nejednou uvádí na různých místech svých prací je, že Bůh stvořil člověka podle svého obrazu a podoby, a proto zaujímá ústřední místo v celém vesmíru. Člověk stvořený podle obrazu Božího, a spojující v sobě svět hmotný a nehmotný, protože pozůstává z duše a těla, je podle mínění sv. Řehoře Palamy jakýmsi malým světem, mikrokosmem, jenž v sobě odráží celé veškerenstvo a sjednocuje ho svým prostřednictvím v jeden celek. Oproti značně rozšířeným představám o nadřazenosti anděla jako čistého ducha nad člověkem, sv. Řehoř Palama učí, že člověk je obdařen Božím obrazem ve větší míře než anděl. To se projevuje především v tom, že zatímco jsou andělé pouze obyčejnými vykonavateli Božích nařízení, člověk byl právě jako pozemská psychosomatická bytost stvořen pro nadvládu a panování nad veškerým stvořením.

¹⁷ Kompletní a dobrý překlad do češtiny vyšel v roce 2003: *Upřímná vyprávění poutníka svému duchovnímu otci*, Velehrad 2001

¹⁸ Více viz Metropolita Hierotheos, *Μικρά εἰσοδος στήν Ὁρθόδοξη Πνευματικότητα*, Ἀθήνα 1998, s. 47-80.

Východím a základním bodem patristické antropologie je stvoření člověka „podle obrazu a podobenství. Lidská přirozenost je tak na jedné straně (nekonečně) rozdílná od Boha – odraz není vzor –, na druhé straně mu je (nekonečně) podobná, příbuzná, protože je „podle obrazu“.¹⁹ První člověk je vlastně stvořen na hranici – ani smrtelný ani nesmrtelný,²⁰ resp. svou stvořeností smrtelný, ale milostí podle obrazu mohl mít účast na boží nesmrtelnosti. Na jeho svobodné vůli záleželo, jak se rozhodne. Člověk byl stvořen *relativně dokonalý*,²¹ po všech stránkách vybavený na cestu ke zbožštění, kterého měl cestou nekonečného zdokonalování dosáhnout. Klasicky vyjádřeno – člověk měl dojít od obrazu k podobenství.

Život a nesmrtelnost člověka spočívala v lásce k Bohu a bližnímu.²² V Ráji Bůh postavil strom poznání dobra a zla, ale zakázal z něj pod hrozbou smrti člověku jíst.²³ Mezi autory převažuje názor,²⁴ že Bůh člověku nechtěl poznání odepřít, nýbrž se k němu měl člověk dopracovat.²⁵ Člověk, však nechtěl na své zbožštění čekat a rozhodl se, že se podvodem a bez úsilí stane rovným Bohu. Tato *hybris* nemohla zůstat nepotrestána, a jak píše Písmo, neměla se stát nesmrtelnou.²⁶ Člověk nedospěl ke svému završení²⁷ a nesmrtelnosti, tj. zbožštění. Bezprostředně po svém přestoupení se člověk zakrývá fíkovým listím, což symbolizuje vydání se člověka démonům. Svým přestoupením se člověk rozhodl odmítnout životodárné společenství s Bohem a rozhodl se jít cestou smrti a démonské poroby. Když odvrátil svou lásku od Boha, přestal milovat i svého bližního. Láska byla zaměněna strachem a vznikl individualista a egoista. Odvrácení od Boha přináší smrt, která je hlavním důsledkem prvotního hříchu a jedním z nejdůležitějších činitelů po pádu.

Lidé po pádu ztratili možnost dojít zbožštění. Není to nějaká degradace, nebo degenerace lidské přirozenosti, jde o prosté znemožnění cesty, kterou se měli lidé vydat a s tím je spojena neschopnost člověka získávat podíl na nestvořeném.²⁸

Theodóréos Kyrrský, ve svém komentáři 50. [51.]. žalmu,²⁹ kde čteme „ano, zrodil jsem se v nepravosti, v hříchu mě počala matka.“³⁰, říká, že nelze přistoupit na to, že by sama lidská přirozenost byla hříšná. Člověk by potom nenesl za své konání odpovědnost. Hřích proto musí být záležitostí vůle, která se podřizuje vášním. Lidská přirozenost je k hříchu náchylná, neboť jí po pádu, kvůli smrti, zmítají vášně.³¹ Smrtelní lidé rodí smrtelné děti, které zdědili *πάθη* (vášně) z nichž vznikají hříchy.

¹⁹ N. A. Matsukas, Δογματική και Συμβολική Θεολογία II, Θεσσαλονίκη 1996, s. 195

²⁰ Srv. např. I. Romanidis, Τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα, Ἀθῆνα, 2001², s. 160, pozn. 1, který také uvádí, že existuje také mírně odlišný názor, podle kterého byl člověk stvořen sice smrtelný, ale nebyl nucen umírat.

²¹ Srv. např. I. Romanidis, Τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα, s. 153-154.

²² *Adv haer.* V,6,1; srv. Romanidis, Τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα, s. 156-157.

²³ Gn 2,9.17.

²⁴ V postních katechezích a řečech bývá tento zákaz interpretován jako založení postu již v Ráji. Viz např. Řeč sv. Basila Velikého O postu (*De jejuniis* I – PG 31, 168A).

²⁵ Člověk nebyl na toto poznání zralý a nebylo a není mu k ničemu. Jak říká sv. Pavel: „Vím totiž, že ve mně, to jest v mé lidské přirozenosti, nepřebývá dobro. Chtít dobro, to dokážu, ale vykonat už ne. Vždyť nečiním dobro, které chci, nýbrž zlo, které nechci.“ (Ř 7,18-19). Člověk sice ví, co je špatné, ale přesto to koná.

²⁶ Gn 3,22.

²⁷ Zde je potřeba říci, že *τελείωσις* ve východní tradici neznamena něco statického, ale i na věčnosti dochází ke stálému pohybu přibližování se k Bohu a neustálému „zdokonalování“. Věčné zatracení je naopak statický stav bez Boha, který je neměnný. Srv. N. A. Matsukas, Δογματική και Συμβολική Θεολογία II, s. 544-546.

²⁸ I. Romanidis, Τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα, s. 153.

²⁹ Tento žalm je ve východních bohoslužbách i osobních modlitbách jedním z nejčastěji čtených žalmů vůbec, a přesto pokud na Východě nauku o dědičném hříchu nacházíme, je to většinou vlivem Západu.

³⁰ Ž 51,7.

„Pokud by oni, říká [žalmista], nezhřešili, nepropadli by smrti, jako dani za hřích. A pokud by nebyli smrtelní, nepropadli by zániku. S bytím mimo zánik by byla spjata bezvášnivost. Pokud by nepropadli vášním, hřích by <u nich> neměl místa. Když však zhřešili, jsou předáni zániku – a podřízení zániku, takové rodí děti. Takové, které provází žádosti, strachy, slasti, strasti, zlost a závist...“³²

Již Athanasios (+375) píše ve svém Životě sv. Antonína, démoni bojují proti lidem tzv. logismy (zlými myšlenkami),³³ a tyranizují je především vášněmi.³⁴ Boj proti nim je dodnes jedním ze základů východní (morálky) etiky.

Počátkem vášní je, jak říká Mantzaridis, ἡ ἄγνοια τοῦ Θεοῦ, která zatemňuje lidskou mysl (νοῦς) a obrací pozornost ke smyslovým věcem. Po podřízení se mysli smyslovým věcem následuje poroba ostatních duševních mohutností.³⁵ Tímto způsobem dochází k porušení přirozených funkcí duše a jejímu onemocnění, které je vznikem vášní. Tato nemoc pochází od nesprávné činnosti duše, nejen myslí, ale všech jejích mohutností. Jak jsme viděli u Teodóréta, vášně je příčinou hříchu. Asketické myšlení rozvinulo rozpracovanou teorii vášní. Vášně (πάθος, страсть) je posledním stupněm rozvinutí hříchu. Stupně rozvinutí hříchu jsou následující: nejprve přichází vnuknutí (προσβολή, прилог), a to prostřednictvím špatné myšlenky (λογισμός, помысл), pak následuje navázání styku (συνδυασμός, сочетание), souhlas (συγκατάθεσις, сочетание), žádostivost (ἐπιθυμία, желание), uskutečnění (πράξις, действие), a nakonec vzniká vášně (πάθος, страсть). Vášně je vlastně opakované uskutečňování, které člověka postupně ovládne a získá nad ním moc. V asketické teologii se jako vášně označuje pohyb duševních mohutností proti jejich přirozenosti.³⁶ Zbraní proti vášním a logismům (zlým myšlenkám) je hesychie (ἡσυχία, безмолвие, исихия) – pokoj srdce, stav, v němž mysl (νοῦς) není znepokojována. Je to osvobození srdce od špatných myšlenek, od vášní a od působení okolního světa. Je to stav přebývání u Boha. Hesychie je jediným způsobem, jak může člověk dosáhnout zbožštění. Léčba lidské osobnosti je cesta vedoucí k dokonalosti člověka, což je v podstatě totožné se zbožštěním. V patristické teologii jsou totiž dokonalost a zbožštění synonyma. Tato terapie je nezbytná a nutná, protože jí předcházela pád člověka, k němuž došlo v osobě Adama, a který je příčinou onemocnění lidské přirozenosti.

Adam se v ráji před svým pádem nacházel ve stavu vidění Boha (θεωρία τοῦ Θεοῦ). Studium Genese ukazuje, že Adam byl ve společenství s Bohem, ale že bylo třeba jeho svobodného úsilí k tomu, aby v tomto stavu zůstal, ještě více se v něm upevnil, a dosáhl tak dokonalého společenství a jednoty s ním. Adam byl čistý a byl nasycován viděním Boha, jeho mysl byla osvětlená. To znamená, že byl především chrámem Ducha Svatého a neustále pamatoval na Boha.

Hřích praotce Adama spočívá v zatemnění mysli a ve ztrátě společenství s Bohem. Dalším důsledkem je to, že se člověk stal podřízený zániku a smrtelnosti. Lidská mysl se zatemnila, a člověk tak ztratil osvětlení mysli. To znamená, že se mysl

³¹ Jistě bychom zde mohli dát obsáhlý výklad klasifikace a vzniku vášní, které vždy tvořily základ asketiky a dodnes mají důležité místo jak v duchovnosti, tak v morálce (etice). Srv. T. Špidlík, *Spiritualita křesťanského Východu*. Systematická příručka, Velehrad, 2002, s. 337-354.

³² Theodoretus Cyrensis, *In Psalm L* – PG 80, 1245A.

³³ Athanasius, *Vita Antonii* 20nn – PG 26, 877nn; český překl. Sv. Atanáš, *Život sv. Antonína Poustevníka*, Velehrad, 1996, s. 36nn. Více k tématu viz T. Špidlík, *Spiritualita*, s. 295-334.

³⁴ T. Špidlík, *Spiritualita*, s. 307.

³⁵ G. I. Mantzaridis, *Χριστιανική ἠθική*, Θεσσαλονίκη 1995⁴, s. 96-97.

³⁶ Metropolita Hierotheos, *Μικρά εἰσοδος στήν Ὁρθόδοξη Πνευματικότητα*, Ἀθήνα 1998, s.

stala nečistou, vášnivou a tělo bylo oblečeno v zánik a smrtelnost. Od svého narození tak v sobě neseme zánik a smrt, tzn. rodíme se s tím, že máme zemřít.

Člověk tak potřebuje vyléčit – dojít očistění. Potřebuje dosáhnout osvětlení mysli, tj. Adamova stavu před pádem, a nakonec dosáhnout zbožštění. A to je přesně to, čeho se dosahuje skrze Kristovo Vtělení, skrze celou Boží ekonomii spásy a skrze Církev. Z této perspektivy je třeba chápat jak mnohé liturgické texty, které charakterizují Krista jako lékaře či uzdravovatele duší a těl, tak různé patristické texty, ve kterých se ukazuje, že Kristovým dílem je především a hlavně uzdravování.

Člověk po pádu potřeboval vyléčit. K tomu došlo skrze Vtělení, a do té doby je to úkolem církve. K léčbě člověka dochází působením Boží energie, která je nestvořená a zjevuje se v osobě Ježíše Krista.

Metropolita Hierotheos píše: „Člověk žijící v církvi musí skrze milost nejprve očistit své srdce od vášní, poté dosáhnout osvětlení mysli, tedy Adamova stavu před pádem, a nakonec vystoupit ke zbožštění, které tvoří společenství a jednotou člověka s Bohem a je totožné se spásou. Takové jsou stupně duchovní dokonalosti, které jsou zároveň základem pravoslavné duchovnosti.“³⁷

Praxe je tedy snahou o očistění srdce, které je prvním stupněm duchovního života a je záležitostí etiky,³⁸ s kterou se pojí népsis (νήσις, трезвение) – duchovní bdělost, duchovní ostražitost – je neustálá pozornost a připravenost zabránit špatným myšlenkám, aby vyšly z rozumu a vstoupily do srdce. V srdci musí být přítomna pouze mysl, ale žádné špatné myšlenky (λογισμοί).³⁹ Theoria (duchovní nazírání, θεωρία, созерцание) je pak viděním – zřením Boží slávy. Duchovní nazírání je identické s viděním nestvořeného světla, nestvořené Boží energie. Je totožné se sjednocením člověka s Bohem, se zbožštěním člověka. Modlitba mysli je prvním stupněm duchovního nazírání.⁴⁰

Ondřej Krétský a hesychasmus

Na spojitost Ondřeje Krétského a hesychasmu poukazuje dnes již klasická práce B. Krivochéine z 30. let minulého století *Asketické a theologické učení sv. Řehoře Palamy*:

„v dávném patristickém písemnictví můžeme nalézt neméně jasné poukazy na božskost a nestvořenost Světla Kristova Proměnění, tedy právě na to, co je podle představ mnohých specifickou novotou a dokonce hlavním obsahem učení sv. Řehoře Palamy. Již sv. Řehoř Theolog (329-390) učí ve své Řeči o sv. křtu o Táborském Světle, jako o viditelném zjevení Božství. Píše: „Světlo, bylo Božství, které se zjevilo na hoře učedníkům“. V této souvislosti jsou ještě zajímavější pozoruhodné homilie na svátek Proměnění Páně sv. Ondřeje Krétského (660-740) a sv. Jana Damašského († 750)⁴¹ Učení o Táborském Světle, které se v nich rozvíjí (zvláště u sv. Jana Damašského), je natolik shodné nejen svým obsahem, ale dokonce i slovní formulací s učením sv. Řehoře Palamy, že nepovažujeme za nutné se u něho podrobně zastavovat, abychom nemuseli opakovat to samé, až budeme vykládat učení samotného sv. Řehoře Palamy.“⁴²

³⁷ Metropolita Hierotheos, Μικρά εἰσόδος στὴν Ὁρθόδοξη Πνευματικότητα, Αθήνα 1998, s. 56.

³⁸ G. I. Mantzaridis, Χριστιανικὴ ἠθικὴ, s. 112-113.

³⁹ Srv. Metropolita Hierotheos, Μικρά εἰσόδος στὴν Ὁρθόδοξη Πνευματικότητα, s. 156.

⁴⁰ Srv. Metropolita Hierotheos, Μικρά εἰσόδος στὴν Ὁρθόδοξη Πνευματικότητα, s. 153.

⁴¹ Řeč sv. Ondřeje Krétského publikována v PG 97, 932-957 a sv. Jana Damašského – PG 96, 545-576; viz také jeho kánon na Proměnění – PG 96, 848-852.

⁴² B. Krivocheine, *Asketické a theologické učení sv. Řehoře Palamy*, Orthodox revue 2 (1998), s. 31.

...v dílech sv. Ondřeje Krétského a Jana Damašského je obsaženo v tom nejhlavnějším celé učení sv. Řehoře Palamy o Nestvořeném Světle Proměnění Páně.⁴³

Každan, když se zabývá Ondřejovou homilií na Proměnění Páně, nazývá celou kapitolu „Proměnění Kristovo: Nová homilie“.⁴⁴ Upozorňuje, že Ondřej Krétský přistupuje k výkladu Proměnění Páně na hoře Tábor jinak, než předchozí autoři. Upouští od výkladu reálií⁴⁵ a soustřeďuje se na téma možnosti vidět Krista ve slávě. Na jedné straně je to veliké tajemství, něco nepoznatelného (ἀνέκφραστος, ἄρρητος, ἀνέφικτος) a na druhé straně viditelného lidskýma očima.⁴⁶ Toto je velké téma, které rozvíjí byzantské myšlení od 11. století (Symeon Nový Theolog), a jež vrcholí hesychasmem 14. století.⁴⁷ Z tohoto ohledu můžeme a musíme říci, že je Ondřej Krétský hesychastou 7. století.

*Veliký Kánon*⁴⁸

Kánon (řec. κανών) je liturgický útvar, který v 7. století nahradil kontakion. Je to rytmický poetický útvar, původně složený ze 14 biblických písní, jejich počet se později zkrátil na 9:

1. Ex 15,1-19
2. Dt 32,1-43
3. 1S 2,1-10
4. Abk 3,1-13
5. Iz 26,9-19
6. Jon 2,3-10
7. a 8. Da 3,26-56, 57-58
8. L 1,46-55 a L 1,68-79

V období Ondřeje Krétského byly tyto biblické písně vytlačeny původní tvorbou hymnografů na jejich motivy. Každá píseň se tak skládá z irmosu, který zřejmě v prvotní formě chyběl, a několika troparů (3-4).⁴⁹ Jak již jsme řekli sv. Ondřej je považován za jednoho ze zakladatelů této formy církevní poezie. Každan, když podává charakteristiku kánonu říká, že je to homilie ve verších. Explicitně je to vidět např. v hymnech na Padesátnici, které byly vytvořeny na základě Homilie Řehoře Nazianského na tento svátek. Přečteme-li si jeho kázání srovnáme ho s bohoslužebnými texty, najdeme obdivuhodnou podobu.

Veliký Kánon má své jméno kvůli množství troparů, kterých je 234.⁵⁰ Oproti jiným dílům dokážeme lokalizovat místo napsání, neboť se v deváté písni obrací k Bohorodičce jako k ochránkyni Konstantinopole, která ji chrání před nepřáteli:

⁴³ B. Krvocheine, *Asketické a theologické učení sv. Řehoře Palamy*, Orth. rev. 2, s. 44

⁴⁴ A. П. Каждан, *История византийской литературы (650-850)*, СПб 2002, s. 66.

⁴⁵ Oblíbený způsob výkladu se zaměřoval na zdůraznění toho, že Tábor skutečně existoval a existuje ap.

⁴⁶ A. П. Каждан, *История византийской литературы (650-850)*, СПб 2002, s. 66-68.

⁴⁷ S. S. Averincev, *Философия VIII-XII вв.*, in: *Культура Византии II*, Moskva 1989, s. 44nn.

⁴⁸ Z množství studií upozorníme na dvě dle našeho názoru nejzajímavější: P. Christos, *Ὁ μέγας Κανὼν Ἀνδρέου τοῦ Κρήτης*, Θεσσαλονίκη 1952 a studie, která nám byla důležitým vodítkem při psaní tohoto článku P. Nellas, *Μελέτη στὴν ἀκολουθία τοῦ Μεγάλου Κανόνα*, in: *Ζῶον θεοῦμενον*, Αθήνα 1979, s.183-224.

⁴⁹ Tropar je strofa sestavená z několika řádků

⁵⁰ P. Christos, *Ελληνική πατρολογία*, Θεσσαλονίκη 1992, s. 651.

Bohorodičen 9. písně: Ochraňuj město své, přečistá Bohorodičko; neboť díky tobě ono věrně panuje, tebou se i upevňuje a skrze tebe vítězně přemáhá všechno pokušení, odzbrojuje nepřátele a drží je v poslušnosti.⁵¹

Pokud jde o dobu napsání, to je problém poněkud složitější. V úvahu připadají dvě data r. 678 a r. 718. První datace se zdá být méně pravděpodobná, pro Ondřejovo mládí a druhá by měla veliký dopad na chápání jeho vztahu k ikonoborectví, neboť by byla oslavou ikonoboreckého císaře Lva III. a ukazovala by na dobré vztahy Ondřeje a tohoto císaře.⁵²

Sv. Ondřej žil v době přechodu od zpovědi veřejné ke zpovědi ušní, Velký Kánon je tak formován jako jakási veřejná zpověď.⁵³ Každan se domnívá, že je možné, že Velký Kánon napsal sv. Ondřej jako pokání za svůj blud monothetismu.⁵⁴ Pokud jde o literární úroveň nehodnotí ji příliš vysoko, neboť je proti homiliím napsán prostším slohem s často se opakujícími tématy a slovy byt' rytmicky. Ostatně při zběžném přečtení se nám může Velký Kánon jevit jako monotónní pochmurná řada kajících obrazů bez zajímavosti.

Velký Kánon se slouží ve Velkém postu 2x. Nejprve je rozdělen do prvních čtyř dnů prvního týdne Velkého postu a poté se slouží v celku pátý týden na čtvrteční jitřní, kdy je při této bohoslužbě také čten Život sv. Marie Egyptské. Kritické vydání Velkého Kánonu neexistuje, můžeme se s ním setkat pouze v Postním triodu⁵⁵. Dnešní podoba je tedy také výsledkem pozdějších úprav a doplňků.⁵⁶ Nakolik je našim tématem Velký Kánon z hesychastické perspektivy jako pramen slovanské duchovnosti, budeme vycházet z té podoby, která se nám zachovala v bohoslužebných knihách.

Velký Kánon obsahuje množství témat, která jsme probrali výše při základní informaci o hesychasmu. Již rubrika, která před samotným textem podává důležité pokyny ke službě si zaslouží výklad. Jednak je předepsáno, že máme po každém troparu kánonu zpívat ἐλέησόν με ὁ Θεός, ἐλέησόν με a udělat 3 zemní poklony. To že po každém z 234 troparů máme činit zemní poklony není formalita, vždyť těch poklon je více než 700. Tato vysilující námaha nám má připomenout sepětí duše a těla – psychosomatickou jednotu člověka, veliké téma hesychasmu 14. století. Také je řečeno, že máme kánon zpívat ἀργῶς καὶ ἐν κατανύξει. Při překladu textu Velkého Kánonu jsme se potýkali s problémem překladu pojmu κατάνυξις (csl. оумилѣніе). Do češtiny byl tento pojem po dlouhém promýšlení přeložen jako lítost. Původně jsme to překládali jako *duchovní dojetí*. Ačkoliv dnes toto slovo skutečně znamená dojetí, všechny slovníky, které se zabývají dobovým významem, uvádějí ekvivalenty (angl. compunction)⁵⁷, které nejlépe vystihuje český překlad lítost. V případě našeho textu by nebyl překlad *duchovní dojetí* adekvátní. Vopatrný popisuje κατάνυξις jako stav hlubokého pokání, kdy si člověk začíná uvědomovat svoji hříšnost i odpuštění darované Bohem, a říká, že je to „smíšený pocit smutku, jemnosti a radosti, který pramení z upřímného pokání“.⁵⁸ Nám se zdá, že jelikož jde o stav, který se týká

⁵¹ Τὴν Πόλιν σου φύλαττε, Θεογεννῆτορ πάναγνε, ἐν σοὶ γὰρ αὕτη, πιστῶς βασιλεύουσα, ἐν σοὶ καὶ κρατύνεται, καὶ διὰ σοῦ νικῶσα, τροποῦται πάντα πειρασμόν, καὶ σκυλεύει πολεμίους καὶ διέπει τὸ ὑπήκοον.

⁵² А. П. Каждан, *История византийской литературы* (650-850), s. 66.

⁵³ А. П. Каждан, *История византийской литературы* (650-850), s. 76.

⁵⁴ А. П. Каждан, *История византийской литературы* (650-850), s. 77.

⁵⁵ Bohoslužebná kniha obsahující texty velkopostního období.

⁵⁶ Srv. např. Š. Pružinský, *Patrológia*, Prešov 2003, s. 476.

⁵⁷ T. Nedělka, *Novořecko-český slovník*, Praha 2002, s. 424, srv. 63, J. Zozulák, *Malý Grécko-Slovenský slovník*, Prešov, 2003, s. 63.

⁵⁸ G. Vopatrný, *Hesychasmus jako tradiční křesťanská spiritualita. Pohled na člověka a duchovní život z pravoslavné perspektivy*, Brno 2003, s. 43

přímo samotného subjektu, tj. jsem spíše, než sebou duchovně dojat, přiváděn k lítosti nad sebou a nad stavem, v kterém se nacházím. Tento pocit lítosti – κατάνυξις – je hlavním cílem četby Velkého Kánonu, a proto to uvádí již samotná liturgická rubrika a cítíme to i z prvních slov naší skladby:

„Odkud začnu oplakávat života svého nešťastné skutky? Jaký učiním začátek, ó Kriste, tomuto žalozpěvu? Přesto jako milosrdný dej mi hříchů odpuštění.“⁵⁹

Text je velikou a mnohokrát opakovanou výzvou k pokání, slzám a lítosti:

Pojď, nešťastná duše s tělem svým, a vyznej se Tvůrci všech; zanech konečně svého dřívějšího nerozumů a přines Bohu slzy pokání.⁶⁰

Probud' se, ó duše má, a přemýšlej o skutcích svých, které jsi spáchala; představ je očím svým a pokrop slzami svými; vypověz upřímně své skutky, myšlenky své Kristu a ospravedlň se.⁶¹

Ani slzy, ani pokání, ani lítost nemám, sám mi je, Spasiteli, jako Bůh daruj. Dvěře své nezavři přede mnou v onen čas, Pane, Pane; ale otevři mi je kajícímu se před Tebou.⁶²

Tělo jsem poskvrnil, ducha znečistil, celý jsem zraněn; ale Ty, Kriste, jakožto lékař uzdrav mi obojí skrze pokání; omyj, očisti, vydrhni a ukaž mne, Spasiteli můj, jako nad sním bělejšího.⁶³

Kondak (6. píseň): Duše má, ó duše má, vstaň, proč spíš? Konec se blíží, máš být zkroušena; probud' se, aby slitoval se nad tebou Kristus Bůh, všudypřítomný a vše naplňující.⁶⁴

Především ale silně reflektuje a dává čtenáři (či zpěvákovi) v poetických obrazech pocítit a uvědomit si pocit odtrženosti člověka od Boha po pádu:

Když jsem zaslepen v hříchu následoval prvostvořeného Adama, poznal jsem sebe nahého, zbaveného Boha, věčného království a blaženosti, za hříchy své.⁶⁵

⁵⁹ Πόθεν ἄρξομαι θρηνεῖν, τὰς τοῦ ἀθλίου μου βίου πράξεις; ποίαν ἀπαρχὴν, ἐπιθήσω Χριστέ, τῇ νῦν θρηνωδία; ἀλλ' ὡς εὐσπλαγχνός μοι δός, παραπτωμάτων ἄφεσιν. (1. píseň; č. překl., s. 9)

⁶⁰ Δεῦρο τάλαινα ψυχὴ, σὺν τῇ σαρκί σου τῷ πάντων Κτίστη, ἐξομολογοῦ καὶ ἀπόσχου λοιπόν, τῆς πρὶν ἀλογίας, καὶ προσάγαγε Θεόν, ἐν μετανοίᾳ δάκρυα. (1. píseň; č. překl., s. 9)

⁶¹ Ἀνάνηψον ὦ ψυχὴ μου, τὰς πράξεις σου ἃς εἰργάσω ἀναλογίζου, καὶ ταύταις ἐπ' ὧσεσι προσάγαγε, καὶ σταγόνας στάλαξον δακρῶν σου, εἰπὲ παραρησία τὰς πράξεις, τὰς ἐνθυμήσεις, Χριστῶ, καὶ δικαιώθητι. (4. píseň; č. překl., s. 15)

⁶² Οὐδὲ δάκρυα, οὐδὲ μετάνοιαν ἔχω, οὐδὲ κατάνυξιν, αὐτὸς μοι ταῦτα Σωτήρ, ὡς Θεὸς δώρησαι.

Τὴν θύραν σου, μὴ ἀποκλείσης μοι τότε, Κύριε, Κύριε, ἀλλ' ἄνοιξόν μοι αὐτὴν μετανοοῦντί σοί. (2. píseň; č. překl., s. 57)

⁶³ Τὸ σῶμα κατερρυπώθην, τὸ πνεῦμα κατεσπιλώθην, ὅλως ἠλκώθην, ἀλλ' ὡς ἱατρός Χριστέ ἀμφότερα, διὰ μετανοίας μοι θεράπευσον, ἀπόλουσον, κάθαρον, πλύνον, δεῖξον Σωτήρ μου, χιόνος καθαρώτερον. (4. píseň; č. překl., s. 63)

⁶⁴ Ψυχὴ μου ψυχὴ μου, ἀνάστα, τί καθεύδεις; τὸ τέλος ἐγγίζει, καὶ μέλλεις θορυβεῖσθαι, ἀνάνηψον οὖν, ἵνα φείσῃταί σου Χριστὸς ὁ Θεός, ὁ πανταχοῦ παρὼν, καὶ τὰ πάντα πληρῶν.

⁶⁵ Τὸν πρωτόπλαστον Ἀδὰμ, τὴν παραβάσει παραζηλώσας, ἔγνω ἐμαυτόν, γυμνωθέντα Θεοῦ, καὶ τῆς αἰδίου, βασιλείας καὶ τρυφῆς, διὰ τὰς ἀμαρτίας μου. (1. píseň; č. překl., s. 9)

Roztrhl jsem roucho své prvotní, které mi utkal Tvůrce na počátku, a od té doby nahý ležím.⁶⁶

Pohledl jsem na krásu stromu a dal jsem si oklamat mysl, a proto ležím nahý a stydím se.⁶⁷

Akcentuje ztrátu krásy stvoření člověka 'podle obrazu a podobenství' a předkládá dramaticky pravoslavné učení o prvotním hříchu:

Ztratil jsem dřívějšího obrazu krásu, Spasiteli, ve vášních svých; hledej ji jako onen stříbrný peníz a nalezni ji.⁶⁸

Vášně a prohraný boj s logismy (špatnými myšlenkami) a jejich zotročení mysli jsou důvodem stavu, nad kterým Velký Kánon pláče:

Místo Evy tělesné zjevila se ve mně Eva pomyslná – vášnivá v těle myšlenka, slasti ukazující, ale při jejím okoušení vždy hořkostí napájející.⁶⁹

Když utvořil jsem si nestvůru vášní svých, náklonnostmi k rozkoším zničil jsem krásu mysli své.⁷⁰

Zatemnil jsem krásu duše své rozkošemi vášní svých a v prach jsem zcela obrátil celou mysl svou.⁷¹

Na hřbetě mém pracovali vůdcové všech vášní, kteří ve mně prodlužovali nezákonnost svou.⁷²

I mně ušil hřích kožený oděv a obnažil mne od dřívějšího šatu Bohem utkaného.

Přikryt jsem šatem hanby jako listím fíkovým, na důkaz svévolných vášní svých. (Gn 3, 7)

Ustrojil jsem se během vášnivého a rozkoše plného života v roucho potupné a zakrvácené hanebně.

⁶⁶ Διέρρηξα, νὺν τὴν στολὴν μου τὴν πρώτην, ἣν ἐξυφάνατό μοί, ὁ Πλαστοργὸς ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἐνθεν κεῖμαι γυμνός. (2. píseň; č. překl., s. 11)

⁶⁷ Προσέβλεψα, τοῦ φυτοῦ τὸ ὠραῖον, καὶ ἡπατήθην τὸν νοῦν, καὶ ἄρτι κεῖμαι γυμνός, καὶ καταισχύνομαι. (2. píseň; č. překl., s. 13)

⁶⁸ Κατέχρωσα, τῆς πρὶν εἰκόνας τὸ κάλλος, Σῶτερ τοῖς πάθεσιν, ἀλλ' ὡς ποτὲ τὴν δραχμὴν, ἀναζητήσας εὐρέ. (2. píseň; č. překl., s. 35)

⁶⁹ Ἀντὶ Εὐᾶς αἰσθητῆς, ἡ νοητῇ μοὶ κατέστη Εὐᾶ, ὁ ἐν τῇ σαρκί, ἐμπαθὴς λογισμός, δεικνὺς τὰ ἡδέα, καὶ γεγόμενος αἰεὶ τῆς πικρᾶς καταπόσεως. (1. píseň; č. překl., s. 9)

⁷⁰ Μορφώσας μου, τὴν τῶν παθῶν ἀμορφίαν, ταῖς φιληδόνοις ὁρμαῖς, ἐλυμηνάμην τοῦ νοῦ τὴν ὠραιότητα. (2. píseň; č. překl., s. 11)

⁷¹ Ἡμαύρωσα, τῆς ψυχῆς τὸ ὠραῖον, ταῖς τῶν παθῶν ἡδοναῖς, καὶ ὅλως ὅλον τὸν νοῦν, χοῦν ἀπετέλεσα. (2. píseň; č. překl., s. 11)

⁷² Ἐτέκταινον, ἐπὶ τὸν νώτόν μου πάντες, οἱ ἀρχιργοὶ τῶν κακῶν, μακρύνοντες κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν. (2. píseň; č. překl., s. 13)

Upadl jsem v bolest vášní a hmotný zánik, a proto mne stále nepřítel utlačuje.

...

*Okrášlil jsem obraz těla svého pestrým šatem hanebných myšlenek, a proto jsem odsouzen.*⁷³

*Kainovu vědomě převýšil jsem vraždu, když jsem se stal vrahem svědomí duše své, skrze oživení těla a bojem proti němu skutky zlými.*⁷⁴ (Gn 4, 8)

To nás vede k poznání svého bídného stavu, a proto se obracíme ke Kristu, který nám přinesl možnost spásy, s prosbou o pomoc – o očištění:

Pramen života nalezl jsem v Tobě, smrti Přemožiteli, a volám k Tobě ze srdce svého před koncem: zhřešil jsem, milostiv mně buď a spas mne.

*Zhřešil jsem, ó Pane, zhřešil před Tebou, slituj se nade mnou: neboť není mezi lidmi hříšníka, kterého bych svými poklesky nepřekonal.*⁷⁵

*Blátem umazal jsem já nešťastný, mysl svou: vydrhni mne, Pane, v koupeli slz mých, prosím tě, a vyběl jako sníh roucho těla mého.*⁷⁶

*Spravedlivý Soudce, Spasiteli, smiluj se nade mnou a zbav mne ohně a hrůzy, které mám na soudu po právu podstoupit; odpusť mi před skonáním skrze ctnostný život a pokání.*⁷⁷

⁷³ Κατέρραψε, τοὺς δερματίνους χιτῶνας, ἡ ἁμαρτία καμοί, γυμνώσασά με τῆς πρὶν, θεοῦφάντου στολῆς.

Περικεῖμαι, τὸν στολισμὸν τῆς αἰσχύνης, καθάπερ φύλλα συκῆς, εἰς ἔλεγχον τῶν ἐμῶν, αὐτεξουσίῳ παθῶν.

Ἐστόλισμαι, κατεστιγμένον χιτῶνα, καὶ ἡμαγμένον αἰσχροῶς, τὴ ῥύσει τῆς ἐμπαθοῦς, καὶ φιληδόνου ζωῆς.

...
Ὑπέπεσα, τὴ τῶν παθῶν ἀλγηδόνι, καὶ τὴ ἐνύλῳ φθορᾷ, καὶ ἔνθεν νῦν ὁ ἐχθρός, καταπιέζει με.

...
Ἐκόσμησα, τὸν τῆς σαρκὸς ἀνδριάντα, τὴ τῶν αἰσchrῶν λογισμῶν, ποικίλῃ περιβολῇ, καὶ κατακρίνομαι.

...
Κατέχωσα, τῆς πρὶν εἰκόνης τὸ κάλλος, Σῶτερ τοῖς πάθεσιν, ἀλλ' ὥς ποτὲ τὴν δραχμὴν, ἀναζητήσας εὐρέ. (2. píseň; č. překl., s. 34-35)

⁷⁴ Τὴν τοῦ Κάϊν ὑπελθῶν, μαιφονίαν τὴ προαιρέσει, γέγονα φονεὺς, συνειδότη ψυχῆς, ζωώσας τὴν σάρκα, καὶ στρατεύσας κατ' αὐτῆς, ταῖς πονηραῖς μου πράξεσι. (1. píseň; č. překl., s. 31)

⁷⁵ Πηγὴν ζωῆς κέκτημαι, σὲ τοῦ θανάτου τὸν καθαιρέτην, καὶ βοῶ σοὶ ἐκ καρδίας μου, πρὸ τοῦ τέλους. Ἡμαρτον ἰλάσθητι σώσόν με.

Ἡμάρτηκα Κύριε, ἡμάρτηκά σοι ἰλάσθητί μοί, οὐ γὰρ ἐστίν ὅς τις ἡμαρτεν, ἐν ἀνθρώποις, ὃν οὐχ ὑπερέβην τοῖς πταίσμασι. (3. píseň; č. překl., s. 37)

⁷⁶ Τῷ πηλῷ συμπέφυρμαι ὁ τάλας τὸν νοῦν, πλύνόν με Δέσποτα, τῷ λουτήρι τῶν ἐμῶν, δακρῶν δέομαί σου, τὴν τῆς σαρκὸς μου στολὴν, λευκάνας ὥς χιόνα. (5. píseň; č. překl., s. 65)

⁷⁷ Δικαιοκρίτα, Σωτὴρ ἐλέησον, καὶ ῥύσαι με τοῦ πυρός, καὶ τῆς ἀπειλῆς, ἧς μέλλω ἐν τῇ κρίσει, δικαίως ὑποστῆναι, ἄνες μοί πρὸ τέλους, δι' ἀρετῆς καὶ μετανοίας. (8. píseň; č. překl., s. 71)

*Modlou učinil jsem sebe sama, když jsem zkazil duši svou vášněmi; avšak přijmi mne v pokání a povolej k poznání, abych se nestal kořistí a pokrmem nepříteli; sám, Spasiteli, slituj se nade mnou!*⁷⁸

Důležitým rysem Velkého Kánonu je Ondřejův biblismus. Celý Velký Kánon je propleten biblickými obrazy pádu a pokání, které jsou dnešnímu čtenáři nepříliš jasné, protože postrádá detailní znalost Starého Zákona, ale v době napsání Velkého Kánonu tomu bylo jinak. Veliký Kánon prochází dějiny spásy a vybírá z nich poučení. Na ilustraci si uvedme několik dalších troparů:

*Ó jak horlivě následoval jsem prvního vraha Lámecha, když jsem zavraždil duši jako on muže, rozum, jako on mládence a podobně Kainovi jako bratra svého zavraždil jsem tělo touhou po rozkoších.*⁷⁹

Slyšela jsi, duše, o Abšalómovi, jak povstal proti přirozenosti; poznala jsi jeho mrzké skutky, kterými zneuctil lože Davida otce svého; přesto jsi sama následovala jeho vášnivě a chlípné žádosti. (2S 15, 1-37; 16, 21)

*Podrobila jsi, duše, svůj stav neotročení tělu svému, neboť našla jsi jiného Achítofela-nepřítele a souhlasila jsi s radami jeho. Ty ale rozmetal sám Kristus, abys od všeho byla spasena.*⁸⁰ (2 S 16, 19-21)

*Komu stala jsi se podobnou, duše mnohohříšná? Ach Kainovi prvnímu a onomu Lámechovi velice, když ukamenovala jsi tělo zločiny a zabila rozum nerozumnými žádostmi.*⁸¹ (Gn 4, 1-26)

*Povstaň a pokoř, jako Jozue Amáleka, vášně těla svého, vždy porážejíc myšlenky lstivé jako Gibéonské.*⁸² (Ex 17, 8-13; Joz kap. 9)

*Dobrovolně jsi nakupila, ó duše, mrzké činy Menaše, když jsi postavila jako modly vášně a rozmnožila ohavnosti; horlivě však následuj i jeho pokání a získej lítost.*⁸³ (2 Kr 21, 2)

⁷⁸ Αὐτείδωλον ἐγενόμην, τοῖς πάθεσι τὴν ψυχὴν μου καταμολύννας, ἀλλ' ἐν μετανοίᾳ μὲ παράλαβε, καὶ ἐν ἐπιγνώσει ἀνακάλεσαι, μὴ γένωμαι κτῆμα, μὴ βρώμα τοῦ ἀλλοτρίου. Σωτὴρ αὐτὸς μὲ οἰκτεῖρον. (4. píseň; č. překl., s. 85)

⁷⁹ Ὡ πῶς ἐξήλωσα, Λάμεχ τὸν πρώην φονευτὴν, τὴν ψυχὴν ὥσπερ ἄνδρα, τὸν νοῦν ὡς νεανίσκον, ὡς ἀδελφὸν δέ μου τὸ σῶμα ἀποκτείννας, ὡς Κάϊν ὁ φονεὺς, ταῖς φιληδόνουις ὁρμαῖς! (2. píseň; č. překl., s. 79)

⁸⁰ Ἀκίκοας, τοῦ Ἀβεσσαλώμ, πῶς τῆς φύσεως ἀντεξάνεστη, ἔγνωσ τὰς ἐναγεῖς αὐτοῦ πράξεις, αἷς ἐξύβρισε, τὴν κοίτην Δαυὶδ τοῦ πατρὸς, ἀλλ' αὐτὴ ἐμιμήσω, τὰς αὐτοῦ ἐμπαθεῖς, καὶ φιληδόνους ὁρμαῖς.

Ὑπέταξας, τὸ ἀδούλωτον, σοῦ ἀξίωμα τῷ σώματί σου, ἄλλον γάρ, Ἀχιτόφελ εὗρουσα τὸν ἐχθρὸν σὺ ψυχῇ, συνήλθες ταῖς τούτου βουλαῖς. Ἀλλ' αὐτὰς διεσκέδασεν, αὐτὸς ὁ Χριστὸς, ἵνα σὺ πάντων σωθῇς. (7. píseň; č. překl., s. 45-46)

⁸¹ Τίνοι ὠμοιώθης, πολυαμάρτητε ψυχῇ; οἴμοι τῷ πρώτῳ Κάϊν, καὶ τῷ Λάμεχ ἐκεῖνω, λιθοκτονήσασα τὸ σῶμα κακουργίας, καὶ κτείνασα τὸν νοῦν, ταῖς παραλόγοις ὁρμαῖς. (2. píseň; č. překl., s. 59)

⁸² Ἀνάστηθι, καὶ καταπολέμησον, ὡς Ἰησοῦς τὸν Ἀμαλῆκ, τῆς σαρκὸς τὰ πάθη, καὶ τοὺς Γαβαωνίτας, τοὺς ἀπατηλοὺς λογισμοὺς, ἀεὶ νικῶσα. (6. píseň; č. překl., s. 67)

⁸³ Τοῦ Μανασσῆ, ἐπεσώρευσας, τὰ ἐγκλήματα τῇ προαιρέσει, στήσασα ὡς βδελύγματα πάθη, καὶ πληθύνουσα ψυχῇ, προσωχθίσματα. Ἀλλ' αὐτοῦ τὴν μετάνοιαν, ζηλοῦσα θερμῶς, κτῆσαι κατάνυξιν. (7. píseň; č. překl., s. 69)

Mrzkosti Achaba horlivě jsi následovala, duše má; běda mně! Stala jsi se obydlím skvorn tělesných a nepěknou nádobou vášní; vyšli však vzdech ze své hlubiny a vypověz Bohu hříchy své.⁸⁴ (1 Kr 16, 30)

Proto také několikrát Ondřej zdůrazňuje, že tyto příklady z Písma mají být pobídkou k následování zbožných a střežení se napodobování špatných:

Ze Starého zákona všechno předložil jsem ti, duše, jako příklad: následuj bohumilé skutky spravedlivých a chraň se hříchů lidí zlých.⁸⁵

Podobně hovoří o příkladech z Nového Zákona, které mají čtenáře vézt ke κατάνυξις (lítosti), ke které lze dojít také modlitbami, postem, čistotou a ušlechtilostí:

Z Nového zákona ukazují ti, duše, příklady, které vedou k lítosti: následuj tedy horlivě spravedlivé, stráž se hříšných a vypros si slítování u Krista modlitbami, postem, čistotou a ušlechtilostí.⁸⁶

Ovšem spása přichází skrze Krista:

Kalich má církev v boku tvém životonosném, z něhož dvojí vytryskl pramen: odpuštění a poznání, jako obraz obou zákonů, Starého i Nového, Spasiteli náš.⁸⁷

Čtenář pozorný a znalý řeckého jazyka si již všiml, že hřích je dle Velkého Kánonu důsledkem zotročení mysli (voûς) zlými myšlenkami - logismy (λογισμοί):

Odkrývám před Tebou, Spasiteli, hříchy, které jsem spáchal, a duše i těla mého rány, jimiž vnitřní vražedné myšlenky hříšné jako lotři mne zranily.⁸⁸ (L 10, 30)

Mezi lotry upadl jsem nyní zlými myšlenkami svými: celý jsem od nich zraněn, jizev plný. Ty sám však, ó Kriste Spasiteli, přijď a uzdrav mne.⁸⁹ (L 10, 30)

⁸⁴ Τὸν Ἀχαῶβ παρεζήλωσας, τοῖς μιάσμασι ψυχὴ μου, οἱμοὶ! γέγονας σαρκικῶν μολυσμάτων, καταγωγίον καὶ σκευὸς αἰσχρὸν τῶν παθῶν. Ἀλλ' ἐκ βάθους σου στέναξον, καὶ λέγε Θεῷ, τὰς ἁμαρτίας σου. (7. píseň; č. překl., s. 69)

⁸⁵ Τῆς παλαιᾶς, Διαθήκης ἅπαντας, παρήγαγόν σοὶ ψυχὴ, πρὸς ὑπογραμμόν, μίμησαι τῶν δικαίων, τὰς φιλοθέους πράξεις, ἐκφυγε δὲ πάλιν, τῶν πονηρῶν τὰς ἁμαρτίας. (8. píseň; č. překl., s. 49)

⁸⁶ Τῆς νέας παράγω σοί, Γραφῆς τὰ ὑποδείγματα, ἐνάγοντά σε, ψυχὴ πρὸς κατάνυξιν, δικαίους οὖν ζήλωσον, ἁμαρτωλοὺς ἐκτρέπου, καὶ ἐξιλέωσαι Χριστόν, προσευχαίς τε καὶ νηστείαις, καὶ ἀγνείᾳ καὶ σεμνότητι. (9. píseň; č. překl., s. 29)

⁸⁷ Γενέσθω μοι κολυμβήθρα, τὸ Αἶμα τὸ ἐκ πλευρᾶς σου, ἅμα καὶ πόμα, τὸ πιγάσαν ὕδωρ τῆς ἀφέσεως, ἵνα ἐκατέρωθεν καθαίρωμαι, χριόμενος, πίνων, ὡς χρῖσμα καὶ πόμα Λόγε, τὰ ζωηρά σου λόγια.

...
Κρατήρα ἡ Ἐκκλησία, ἐκτήσατο τὴν Πλευράν σου τὴν ζωηφόρον, ἐξ ἧς ὁ διπλοῦς ἡμῖν ἐξέβλυσε, κρουνὸς τῆς ἀφέσεως καὶ γνώσεως, εἰς τύπον τῆς πάλαι, τῆς νέας, τῶν δύο ἅμα, Διαθηκῶν Σωτῆρ ἡμῶν. (4. píseň; č. překl., s. 63)

⁸⁸ Ἐξαγγέλλω σοὶ Σωτήρ, τὰς ἁμαρτίας ἅς εἰργασάμην, καὶ τὰς τῆς ψυχῆς, καὶ τοῦ σώματός μου πληγὰς, ἅς μοι ἔνδον, μαιφόνοι λογισμοί, ληστρικῶς ἐναπέθηκαν. (1. píseň; č. překl., s. 33)

⁸⁹ Ὁ λησταῖς περιπεσὼν, ἐγὼ ὑπάρχων τοῖς λογισμοῖς μου, ὅλως ὑπ' αὐτῶν τετραυμάτισμαι νύν, ἐπλήσθην μωλώπων, ἀλλ' αὐτὸς μοὶ ἐπιστάς, Χριστὲ Σωτήρ ἰάτρευσον. (1. píseň; č. překl., s. 55)

Cesta spásy vede skrze pokání a očistění mysli tj. praxis (πράξις) k theorii (θεωρία) – duchovnímu zření (kontemplaci) a zbožštění (θέωσις). Vzorem této cesty je Abraham:

Bdi, duše má, buď statečná jako kdysi veliký mezi patriarchy, abys získala práci s poznáním, abys nabyla mysli k vidění Boha, skrze duchovní zření unikla neproniknutelné temnotě a stala se kupcem bohatým. (Gn 32, 28)

Dvanáct patriarchů veliký mezi patriarchy zplodil a tajemně tím postavil tobě, duše má, žebřík výstupu skrze skutky, děti jako stupně a kroky jako výstup přemoudře učinil.⁹⁰

Žebřík, který kdysi viděl veliký mezi Patriarchy, obrazem je, duše má, přiblížení se k němu skutky a výstupu skrze poznání; chceš-li tedy žít skutkem, poznáním a duchovním zřením, obnov se. (Gn 28, 12)

Horko dne trpěl z nouze patriarcha, i mráz noci snášel, každý den činil úskoky, pásł stáda, rval se a otročil, aby dostal dvě ženy. (Gn 31, 7, 40)

Pod dvěma ženami rozuměj práci a poznání v duchovním zření: pod Liou práci jako mnohoplodnou a pod Ráchelí jako poznání mnohonamáhavé. Bez námahy pak, ó duše, ani práce, ani duchovní nazírání se nedaří.⁹¹

Celý obsah Velkého Kánonu je ilustrován četbou života sv. Marie Egyptské, která jak říkají prosby k Marii Egyptské začleněné do služby Velkého Kánonu, prolévala potoky slz, aby uhasila plamen vášní a proto i my prosíme o pomoc, abychom utekli temnotě vášní:

Prosba k Marii Egyptské (6. písň): Abys uhasila plamen vášní svých, Marie, v duši neustále plápolající, prolévalas potoky slz, jich milost uděl i mně, služebníku svému. Skrze nejdokonalejší život pozemský dosáhla jsi, matko, bezvášnivého života nebeského, proto pros snažně, aby opěvující tě zbavení byli vášní.⁹²

⁹⁰ Γρηγόρησον ὦ ψυχὴ μου, ἀρίστευσον ὡς ὁ μέγας ἐν Πατριάρχαις, ἵνα κτήσῃ πρᾶξιν μετὰ γνώσεως, ἵνα χρηματίσῃς νοὺς ὁρῶν τὸν Θεόν, καὶ φθάσῃς τὸν ἄδυτον γνόφον ἐν θεωρίᾳ, καὶ γένη μεγαλέμπορος.

Τοὺς δώδεκα Πατριάρχας, ὁ μέγας ἐν Πατριάρχαις παιδοποιήσας, μυστικῶς ἐστήριξέ σοι κλίμακα, πρακτικῆς ψυχῇ μου ἀναβάσεως, τοὺς παῖδας, ὡς βάθρα, τὰς βάσεις, ὡς ἀναβάσεις, πανσόφως ὑποθέμενος. (4. píseň; č. překl., s. 39)

⁹¹ Ἡ κλίμαξ ἦν εἶδε πάλαι, ὁ μέγας ἐν Πατριάρχαις, δείγμα ψυχῇ μου, πρακτικῆς ὑπάρχει ἐπιβάσεως, γνωστικῆς τυγχάνει ἀναβάσεως, εἰ θέλεις οὖν πράξει, καὶ γνώσει καὶ θεωρίᾳ, βιοῦν ἀνακαὶ νίσθητι.

Τὸν καύσωνα τῆς ἡμέρας, ὑπέμεινε δι' ἔνδειαν ὁ Πατριάρχης καὶ τὸν παγετὸν τῆς νυκτὸς ἤνεγκε, καθ' ἡμέραν κλέμματα ποιούμενος, ποιμαίνων, πυκτεύων, δουλεύων, ἵνα τὰς δύο, γυναικὰς εἰσαγάγῃται.

Γυναϊκάς μοι δύο νόει, τὴν πρᾶξιν τε καὶ τὴν γνῶσιν ἐν θεωρίᾳ, τὴν μὲν Λείαν, πρᾶξιν ὡς πολύτεκνον, τὴν Ραχήλ δέ, γνῶσιν ὡς πολύπονον, καὶ γὰρ ἄνευ πόνων, οὐ πρᾶξις, οὐ θεωρία, ψυχὴ κατορθώσεται. (4. píseň; č. překl., s. 17)

⁹² Ἵνα παθῶν, φλογμὸν κατασβέσης, δακρύων ἔβλυζες ἀεὶ, ὀχετοὺς Μαρία, ψυχὴν πυρπολουμένην, ὧν τὴν χάριν νέμοις, καμοὶ τῷ σῶ οἰκέτη.

Ἀπάθειαν, ἐκτῆσω οὐράνιον, δι' ἀκροτάτης ἐπὶ γῆς, πολιτείας, Μῆτερ, διὸ τοὺς σὲ ὑμνοῦντας, ἐκ παθῶν ῥυσθῆναι, πρεσβείαις σου δυσώπει.

Prosba k Marii Egyptské (1. písně): *Dej mi z výše od božské prozřetelnosti světlo vyzařující milost, abych utekl temnotě vášní a důstojně opěvoval života tvého, Marie, překrásné skutky.*⁹³

To vše je zarámováno orthodoxními a velice přesnými triadologickým a mariologickým formulacemi, které najdeme především v krátkých hymnech na konci každé písně, kterým říkáme trojičen a bohorodičen:

Trojičen 4. písně: *Nedílné dle podstaty, neslité v osobách vyznávám Tebe, trojjediné Božství, spolukralující a spolutrůnící: vroucně zpívám Ti píseň velikou, na výsostech třikrát opětovanou.*⁹⁴

Trojičen 5. písně: *Tebe, Trojice oslavujeme, jediného Boha: svatý, svatý, svatý jsi Ty, Otec, Syn a Duch, jednoduchá podstato, jednota věčně oslavovaná.*⁹⁵

Trojičen 6. písně: *Trojice jsem jednoduchá, nerozdílná, rozdílná v osobách a Jedna, sjednocena přirozeností, praví Otec, Syn i Duch Boží.*⁹⁶

Trojičen 7. písně: *Trojice jednoduchá, nerozdílná, soupodstatná svatá Jednota, světla i světlo, trojsvatá i jedna svatá, Bůh, který je Trojice, opěvován je v písních: opěvuj i ty, ó duše, a oslavuj život i životy, Boha všech.*⁹⁷

Bohorodičen 4. písně: *I rodíš i panenství podržuješ, a v obojím přirozenou Pannou zůstáváš. Naroděný obnovuje zákony přirozenosti a útroba rodí neporoditelné. Kde Bůh chce, tam zákon přirozenosti ustupuje: neboť On co chce, činí.*⁹⁸

Bohorodičen 4. písně: *I rodíš i panenství podržuješ, a v obojím přirozenou Pannou zůstáváš. Naroděný obnovuje zákony přirozenosti a útroba rodí neporoditelné. Kde Bůh chce, tam zákon přirozenosti ustupuje: neboť On co chce, činí.*⁹⁹

⁹³ Σὴν μοι δίδου φωταυγῇ, ἐκ θείας ἄνωθεν προμηθείας, χάριν ἐκφυγεῖν, τῶν παθῶν σκοτασμόν, καὶ ἄσαι προθύμως, τοῦ σοῦ βίου τὰ τερπνὰ, Μαρία διηγήματα.

⁹⁴ Ἀμέριστον τῇ οὐσίᾳ, ἀσύγχυτον τοῖς προσώποις θεολογῶ σε, τὴν Τριαδικὴν μίαν θεότητα, ὡς Ὁμοβασίλειον καὶ σύνθρονον, βοῶ σοὶ τὸ Ἄσμα, τὸ μέγα, τὸ ἐν ὑψίστοις, τρισσῶς ὑμνολογούμενον.

⁹⁵ Σὲ Τριάς δοξάζομεν τὸν ἕνα Θεόν, Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος εἶ ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀπλὴ οὐσία Μονάς, αἰὶ προσκυνουμένη.

⁹⁶ Τριάς εἰμί, ἀπλὴ ἀδιαίρετος, διαίρετὴ προσωπικῶς, καὶ Μονάς ὑπάρχω, τῇ φύσει ἡνωμένη. Ὁ Πατήρ φησι, καὶ Υἱὸς καὶ θεῖον Πνεῦμα.

⁹⁷ Τριάς ἀπλή, ἀδιαίρετε, Ὁμοούσιε Μονάς ἁγία, φῶτα καὶ φῶς καὶ ἅγια τρία, καὶ ἐν ἁγίον ὑμνεῖται Θεὸς ἡ Τριάς, ἀλλ' ἀνύμνησον, δόξασον ζωὴν καὶ ζωάς, ψυχὴ τὸν πάντων Θεόν.

⁹⁸ Καὶ τίκεις καὶ παρθενεύεις, καὶ μένεις δι' ἀμφοτέρων, φύσει Παρθένος, ὁ τεχθεὶς καινίζει νόμους φύσεως, ἡ νηδὺς δὲ κύει μὴ λοχεύουσα, Θεὸς ὅπου θέλει, νικᾶται φύσεως τάξις. ποιεῖ γὰρ ὅσα βούλεται.

⁹⁹ Καὶ τίκεις καὶ παρθενεύεις, καὶ μένεις δι' ἀμφοτέρων, φύσει Παρθένος, ὁ τεχθεὶς καινίζει νόμους φύσεως, ἡ νηδὺς δὲ κύει μὴ λοχεύουσα, Θεὸς ὅπου θέλει, νικᾶται φύσεως τάξις. ποιεῖ γὰρ ὅσα βούλεται.

Slovanský překlad¹⁰⁰

Překlad do staroslověnského jazyka vznikl velice brzy, již v 9.-10. století. Nelze však říci, zda lze překlad vztáhnout ještě k velkomoravskému období, protože neexistují potřebné podklady. Překlad vznikl jako část postního triodu. Nejstarší zachovaný rukopis pochází z 12. století v Bitolském triodu, kde se zachovala pouze jeho část.¹⁰¹

Pokud jde o metriku slovanského překladu, zůstává tato otázka doposud nerozřešena. Hláskové změny a rukopisné korekce, ke kterým mezi 10. a 12. stoletím docházelo činí odpověď na tuto otázku za velice obtížnou. Protože však překlad pochází z nejstaršího překladatelského období, resp. z období ochridsko-preslavské překladatelské školy lze předpokládat, že docházelo alespoň k pokusům o metrický překlad. Církevněslovanský překlad (připojený k českému překladu z řečtiny), který se dnes nachází v bohoslužebných knihách je pozdním překladem do prózy.

Závěr

Ve Velkém Kánonu se nesetkáváme s filosofickou antropologií, kosmologií a metafyzickým zkoumáním lidského bytí. Je zde dramatickou formou vyloženo biblické a později u Otců rozvinuté učení o stvoření, pádu a spáse člověka. Čtenář při četbě Velkého Kánonu poznává hloubku pádu prvních lidí a před oči jsou mu stavěny dějiny spásy, jejichž se stává účastníkem. Zakouší odtrženost od Boha a je veden k poznání, že jediná cesta ke spáse je pokání a očistění mysli (voŭς) od vášní a logismů (zlých myšlenek), které je způsobují. Člověk je buď účasten Božích energií a má skutečný život, anebo se od Boha odvrací, a pak se vydává cestou smrti.

Protože na území dnešní ČR a SR až na výjimky služba kompletních kánonů vymizela, ale služba Velkého Kánonu zůstala zachována, dovolujeme si tvrdit, že mimo jiné skrze obsah této služby (a to i u uniátů, kteří druhou neděli velkého postu nevzpomínají sv. Řehoře Palamu) je dodnes prostředkována duchovnost hesychamu.

¹⁰⁰ Na tomto místě bych chtěl za konzultace poděkovat kolegyni ze Slovanského ústavu Akademie věd ČR PhDr. Zdeňce Ribarové, která mi ve formulování těchto závěrů velice pomohla.

¹⁰¹ Srv. *Кирило-методиевска енциклопедия* I, София 1985, s. 79.